

Recenzje

DOI 10.14746/ssp.2014.1.12

Sz. Kadyrov, O. Brusina, L. Perepelkin, A. Kazankov, I. Skarboro, R. Bobochonov, A. Avdeev, *Matrica ètnologii. Očerki o teorii i metodologii (Matryca etnologii. Eseje o teorii i metodologii)*, Moskwa 2013, ss. 112.

Recenzowane opracowanie przygotowane przez grupę badaczy pod kierownictwem naukowym prof. Sz. Kadyrowa prezentuje efekty badań z zakresu etnologii. Powstało ono przy współpracy z Międzynarodowym Związkiem „Mużectwo i gumanizm”. Autorami książki są pracownicy uniwersyteckich ośrodków naukowych, w tym Instytutu Etnologii i Antropologii Rosyjskiej Akademii Nauk, jednostek naukowych w Tadżykistanie, Paryżu, czy USA.

Publikacja podejmuje różne wątki z obszaru teorii i metodologii etnologii. Struktura pracy składa się z dwóch części: pierwszej pt. *Ètnos i ètnosy (Etnos i etnosy)* (s. 3–47) oraz drugiej pt. *Paradygmat i matryca ètnologii (Paradygmat i matryca etnologii)* (s. 48–107), podzielonych na rozdziały. Rozważania części pierwszej rozpoczyna wprowadzenie (*Vvedienie*, s. 3–6), w którym Autorzy wyraźnie podkreślają, że choć powstało wiele koncepcji dotyczących *etnosu* i *narodu*, jako otwarte należy traktować pytanie o to, czym są? Istota ich analiz zawiera się m.in. w poszukiwaniach koncentrujących się wokół odpowiedzi na tak postawione pytania z punktu widzenia etnologii.

W rozdziale *Otricie ètnosa (Zaprzeczenie etosu)* (s. 7–14) Autorzy w ciekawy sposób przedstawiają badania S. N. Abašina, który podejmuje nowatorską próbę odpowiedzi na pytanie czym jest *etnos*, *naród* i jakie fenomeny określają stosunki międzyetniczne. Poddając krytyce poglądy badacza, Autorzy wskazują na szczególną rolę struktury *etnosu*. W inspirujący sposób wyjaśniają również na czym polega główny błąd badaczy zachodnich traktujących o etniczności. Upatrują go – w ich optyce mylnym podejściu – opierającym się na tym, że tożsamość etniczna może być tylko jedna, gdyż człowiek nie jest w stanie być równocześnie członkiem dwóch grup etnicznych.

Rozważania kolejnego rozdziału pt. *Profanaciâ opredelenij ètnosa (Profanacja określenia etnosu)* (s. 14–21) stanowią kontynuację analizy *etnosu* i określających go bytów. Autorzy przywołując szereg teorii, wskazują m.in. na badania S. M. Širokogorova, który wyjaśniając omawiane pojęcie łączy ze sobą wiedzę z etnologii i etnografii. W dalszych analizach uwagę Czytelnika koncentrują m.in.

na tym, że sama nazwa narodu niewiele mówi o jego etnogenezie. Przedstawiciele *etnosu* choć mogą mówić różnymi językami, we wzajemnych kontaktach posługują się językiem rodzimym, utożsamiając się jednocześnie z rdzeniem, z którego się wywodzą. Autorzy interesująco poruszają problematykę tożsamości etnicznej, zwracając uwagę na fakt, że cechują ją różne poziomy, które niejednokrotnie zależne są od konkretnych sytuacji, w których znajduje się człowiek. W uwagach końcowych formułują trafną konkluzję, że aby rozważać o tożsamości etnicznej człowieka czy też danej grupy ludzi ważne jest nie tylko zbadanie ich pochodzenia, ale również ich więzi rodzinnych i przynależności do określonej kultury. Rozdział zamykają przemyślenia na temat roli czynnika politycznego w kształtowaniu *etnosu*.

Kolejny rozdział pt. *Korniewoj postulat („aksioma”) i glavnoe svojstvo etničnosti (Główny postulat (aksjomat) i właściwości etniczności)* (s. 22–25) poszerza refleksję nad fenomenem *etnosu*, koncentrując uwagę Odbiorcy m.in. na określających go właściwościach. Z kolei w rozdziale *Klan i ètnos (Klan i etnos)* (s. 25–30) Autorzy wprowadzają Czytelnika w ciekawe i szczegółowe rozważania na temat roli etniczności w klanach i strukturach „patron–klient”.

W rozdziale *Naciâ i ètnos (Naród i etnos)* (s. 30–39) zaprezentowano szereg poglądów i podjęto ambitną próbę opisu i wyjaśniania czym jest *naród* a czym *etnos*, wskazując przy tym, że pojęć tych z jednej strony nie należy traktować jako przeciwstawne, a z drugiej jako tożsame. Autorzy w inspirujący sposób traktują o tym, że konsolidacja grupy etnicznej w naród jest reakcją na groźby asymilacji ze strony narodu tytularnego. Ich analizy łączą się z następnym rozdziałem, w którym z kolei pochylają się nad paradygmatem etniczności (s. 39–45).

Część pierwszą, w której ukazane zostały wybrane aspekty obszaru badań, zamyka streszczenie (s. 45–47), w którym Autorzy syntetycznie wskazują na główne wnioski swoich badań, w tym formułują konkluzję, że przynależność etniczna jest wpisana w człowieka, rzutuje na jego społeczną egzystencję, a także stosunki międzyludzkie. Uświadamiają Czytelnikowi, że asymilacja jednej grupy etnicznej przez drugą jest istotą rozwoju etniczności, a same grupy etniczne oddziałując na siebie w kontekście konkurencji zabiegają o określone miejsce w hierarchii.

Część drugą publikacji otwierają rozważania dotyczące paradygmatu etnologii. Autorzy podejmują próbę określenia miejsca etnologii w systemie dyscyplin zajmujących się problematyką grup etnicznych i narodu. Wyjaśniają przy tym, że we współczesnej etnologii istnieje wiele różnorodnych koncepcji dotyczących *etnosu* czy *narodu* oraz przyczyn dla których powstają. Powód ich rozwoju argumentują tym, że żadna z nich nie jest w stanie w pełni zidentyfikować i wyjaśnić wszystkich fenomenów związanych z grupą etniczną czy narodem. Ciekawie prezentując różne szkoły badaczy, niejednokrotnie zbieżne, wskazują także na proces ich powstawania. Ukazują również wspólne elementy większości koncepcji, w tym m.in. akcentują, że człowiek może niejako ukrywać swoją tożsamość etniczną dla osiągnięcia różnych celów (s. 51).

Autorzy pracy podejmują rozważania nad paradygmatem etnologii, krytycznie odnoszą się do wielu koncepcji w danym zakresie. W konkluzji rozważań stwierdzają, że do tej pory nie traktowano go jako specyficznego narzędzia badań w teorii i metodologii *etnosu* (s. 55). Z dalszej lektury Czytelnik dowiaduje się o wyznaczonych przez Autorów zadaniach, w tym dotyczących wykorzystania paradygmatu w etnologii dla wyznaczenia ram tej dyscypliny, a także pokazania wpływu paradygmatu na stosunek badaczy wobec problemów etnologii.

Kolejny rozdział pracy pt. *Ētnoforstvo* (s. 59–63), poszerza refleksję nad tytułowym fenomenem. Autorzy interesująco wyjaśniają pojęcie *ētnofor*, ostatecznie dochodząc do wniosku, że ludzie się nimi rodzą. Rozważają również o stosunkach międzyetnicznych, przedstawiając pogląd, że etniczność jest fenomenem grupowym, który odgrywa istotną rolę w życiu człowieka. Prezentują również pogląd, że każdy z narodów jest wyjątkowy i posiada indywidualne cechy, co z kolei rodzi szereg pytań w budowaniu jednego paradygmatu badań.

Kolejne dwa rozdziały (s. 63–64; s. 64–79) opisują i wyjaśniają szerokie spektrum koncepcji związanych z formułowaniem paradygmatu w etnologii, w tym koncentrują uwagę Czytelnika na rozważaniach dotyczących etniczności, wskazując m.in. że jest ona manifestowana tylko wówczas, gdy dochodzi do sporów społecznych czy politycznych pomiędzy różnymi grupami etnicznymi. Analizę zawartą w rozdziałach zamyka podsumowanie, systematyzujące wiedzę Odbiorcy. Autorzy wyraźnie akcentują, że przy zgłębieniu problematyki paradygmatów w etnologii wyodrębniają się dwie zasadnicze grupy poglądów. Różnica między nimi koncentruje się wokół sporów dotyczących *etnosu* i *narodu*. Jedne podkreślają pierwszoplanową rolę etniczności w procesie socjalizacji jednostki, z kolei drugie wskazują, że etniczność jest wtórna i stanowi „produkt” socjalizacji jednostki (s. 79).

Rozdział pt. *Matrica ètnologii (Matryca etnologii)* (s. 80–84) rozpoczyna poszukiwanie odpowiedzi na pytanie, kim są etnologowie? W szerokiej gamie przedstawionych poglądów, Czytelnik zapoznaje się z różnymi odpowiedziami na tak postawione pytanie. Z kolei w następnym rozdziale pt. *Ētnos i socium (Etnos i społeczeństwo)* (s. 84–87) Autorzy koncentrują uwagę Odbiorcy na relacjach na linii „etnos–społeczeństwo”, formułując pogląd, że są to byty nierozzerwalne. Dostarczając Czytelnikowi po raz kolejny szerokiej i ciekawej palety poglądów, wyjaśniają m.in., że etniczny rozwój jednostki zależy od czynników społecznych.

Rozważania zawarte w kolejnym rozdziale (s. 87–93) w inspirujący sposób traktują o prawach człowieka i prawach narodów, stawiając pytanie o ich pierwszeństwo. Natomiast dalsze analizy zawarte w publikacji koncentrują się wokół zagadnień prawa narodów do samostanowienia (s. 93–100).

W końcowych rozważaniach drugiej części publikacji Autorzy interesująco prezentują pogląd, że na danym etapie rozwoju etnologii szczególnie ważne jest krytyczne spojrzenie na badania i koncepcje etnopolitologów. Ową krytykę postrzegają jako ważne źródło formułowania uniwersalnego paradygmatu naukowego etnologii (s. 100). Istotnym elementem pozycji jest także fragment traktujący

o uogólnieniach i hipotezach, stanowiący niejako podsumowanie całościowych analiz (s. 102–108). Przedstawiona w uwagach końcowych zawartość merytoryczna porządkuje wiedzę Czytelnika. Z kolei klarowny wykaz literatury stanowi doskonale źródło wiedzy dotyczące dalszego zgłębiania zagadnień z zakresu etnologii.

Recenzowana książka posiada walory poznawcze. Publikacja na tle istniejących już pozycji w literaturze przedmiotu odznacza się pionierskim charakterem i jest niezwykle przydatna w zrozumieniu zagadnień z obszaru etnologii. Autorzy opracowania poszukują odpowiedzi na fundamentalne pytania z omawianego zakresu. Analizują teoretyczne i metodologiczne wytyczne dotyczące poszczególnych pojęć, korzystając przy tym z ciekawego katalogu prac teoretycznych. Prezentują – niejednokrotnie w krytycznym ujęciu – szereg przeciwstawnych koncepcji, w tym wskazują na nowe podejście, pozwalające wyjaśnić podstawowe pojęcia i mechanizmy w etnologii.

Publikacja stanowi swoistą odpowiedź na zapotrzebowanie środowisk naukowych zainteresowanych problematyką obejmującą kwestie z etnologii. Wypełnia lukę w ważnym obszarze wiedzy naukowej i wnosi znaczący wkład w rozwój badań nad etnologią. Z kolei interdyscyplinarny charakter opracowania sprawia, że może być ono wykorzystane nie tylko przez etnologów, politologów, ale także historyków, socjologów i in.

Za niedoskonałość recenzowanej publikacji uznać można fakt, że ten imponujący tekst nie jest opatrzony bogactwem przypisów, które służą poszerzeniu wiedzy Czytelnika. Autorzy nie ustrzegli się również od drobnych usterek i błędów redaktorskich, jednak w żadnym stopniu nie zmniejsza to wysokiej jakości pracy.

Magdalena KAROLAK-MICHALSKA

Warszawa